

RUHIY RIVOJLANISHI SUSTLASHGAN BOLALARDA QO'L MOTORIKASINI SHAKLLANTIRISH

Musayeva Difuza Abduraxmonva

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universteti Surdapedagogika va maxsus pedagogikaning kilinik asoslari kafedراسi katta oqtuvchisi
Logopediya yonalishi 302-guruh talabasi **Bahtiyorva Ziyoda**

Annotatsiya: Ushbu maqoladi ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarning qo'l motorikasini o'rganish natijalari keltirilgan. Maqolada bolalar mayda qo'l motorikasini tekshirish bo'yicha topshiriqlar keltirilgan va ushbu topshiriqlarni bajarish jarayonida ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda yuzaga kelgan qiyinchiliklar tavsifi berilgan.

Tayanch so'zlar: mayda qo'l motorikasi, ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar, maktabgacha yosh, harakat fazasi, barmoq, kaft, musht.

Mayda qo'l motorikasining rivojlanish darajasi maktabgacha yoshdagi bolaning intellektual rivojlanishining ko'rsatkichlaridan biridir. Odatda mayda qo'l harakatlari yuqori darajada rivojlangan bola mantiqiy fikr yurita oladi, u etarlicha rivojlangan xotira va diqqatga, nutqqa ega. O'qituvchilarning ta'kidlashicha, mayda qo'l motorikasi buzilgan maktabgacha yoshdagi bolalar birinchi sinfda yozish ko'nikmalarini o'zlashtirishda jiddiy qiyinchiliklarga duch kelishadi. Yozish - qo'llarning nozik muvofiqlashtirilgan qo'l harakatlarini o'z ichiga olgan murakkab mahorat. Yozish texnikasi qo'l va butun qo'lning kichik mushaklarining muvofiqlashtirilgan ishlashini, shuningdek, yaxshi rivojlangan vizual idrok va ixtiyoriy diqqatni talab qiladi.

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda qo'l motorikasining shakllanish darajasi kognitiv faoliyat potentsialini belgilaydi va o'zlashtirish samaradorligiga sezilarli ta'sir qiladi. Bolada atrof-olam to'g'risidagi bilimlarni taktil-motor idroksiz shakllantirib bo'lmaydi, chunki u hissiy-sezgi bilishning asosini tashkil qiladi. Darhaqiqat, taktil-motor idrok etish yordamida obyektlarning o'lchami, shakli, ularning fazodagi joylashuvi haqida birlamchi tasavvurlar shakllanadi. Chunki maktabgacha yoshdagi bolaning ob'ektlarga ta'sirining markaziy turi paypaslashda namoyon bo'ladi, bunda narsalarning hajmi, shakli, harorati, massasi, fazoviy joylashuvi paypaslash orqali o'rganiladi va qo'l ko'zni o'rgatadi.

So'nggi yillardagi adabiyotlarda ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda (N.S.Jukova, E.M.Mastyukova), Daun sindromli bolalarda (N.I.Kuzmina, V.I.Rojdestvenskaya),

dizartriya nutq nuqsoniga ega bo'lgan bolalarda (L.V.Lopatina). , N.V. Serebryakova), autizimli bolalarda (L.I. Belyakova, N.A. Rychkova) mayda qo'l motorikasini rivojlantirish bo'yicha ish usullari tasvirlangan. Barcha tadqiqotchilar mayda qo'l motorikasini rivojlantirish bolaning umumiy rivojlanishi uchun rag'batlantiruvchi ta'sirga egaligini aytib o'tishgan. Tadqiqotning dolzarbligi aqliy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bolalarda mayda qo'l motorikasini rivojlantirish zarurati va ushbu jarayonni samarali amalga oshirish uchun usullar, uslublar va vositalarning yetarli darajada ishlab chiqilmaganligi o'rtasidagi qarama-qarshilikni aniqlashga imkon berdi.

Ruhiiy rivojlanishi sustlashgan maktabgacha yoshdagi bolalarda mayda qo'l motorikasini rivojlanganlik darajasini aniqlash maqsadida ta'kidlovchi tadqiqot o'tkazildi. Ushbu tadqiqot Toshkent shahar Yunusobod tumani 480 ixtisoslashtirilgan maktabgacha ta'lim tashkilotida amalga oshirildi. Tadqiqot jarayonida 10 nafar ruhiy rivojlanishi sustlashgan 4-5 yoshli bolalar ishtirok etdi.

Tadqiqot uchun diagnostika usullari ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalar individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tanlangan. Diagnostika kunning birinchi yarmida o'yin shaklida individual tarzda o'tkazildi.

Tadqiqotning birinchi bosqichida bolalar bilan quyidagi mashqlar bajarildi:

1. Bolaga qo'llarini oldiga qo'yish taklif etiladi - biri musht qilinadi, ikkinchisi esa tekislanadi, keyin bola bir vaqtning o'zida ikkala qo'lning holatini (sekin) o'zgartirishi kerak.

2. Barmoqlar bilan "qadam qo'yish" (navbat bilan stolda ikkala qo'lning ko'rsatkich va o'rtanacha barmoqlari bilan)

3. "Barmoqlarni bukish" (barmoqlar kichik barmoqdan boshlab navbatma-navbat bukiladi).

4. "Chimdish-kaftni ochish" - "kaftni ochish-chimdish" (chap qo'lning barcha barmoqlarini bir-biriga birlashtirib, qushning tumshug'ini tasvirlash (chimdish) va ochilgan kaftga urib qo'yish xuddi shu tarzda qo'llar holatini o'zari almashtirgan holda takrorlash).

5. Musht-qovurg'a-kaftini holatlarini bir qo'l bilan bajarish, ikkinchi qo'l bilan, so'ngra ikkala qo'l bilan bir vaqtning o'zida bajarish.

Tadqiqotning keyingi - ikkinchi bosqichida boladan uyning tasvirini iloji boricha aniqroq namunadan ko'chirib chizish taklif qilindi. Ishni tugatgandan so'ng, hamma narsa to'g'ri chizilganligini tekshirish taklif qilindi. Noaniqlikni sezgan holda uni to'g'irlashi mumkin. Ushbu uslub namunaga e'tibor qaratish qobiliyatini aniqlash, uni to'g'ri nusxalash, ixtiyoriy diqqatning rivojlanish darajasi, fazoviy idrokning shakllanganlik darajalarini aniqlash imkonini beradi.

Bolalardan ko'ptokchalarni va boshqa nuqtali chizmalarni nuqtasi bo'ylab chizish vazifasi berildi, shu bilan birga bolaga qalamni qog'ozdan uzmaganda holda chizishi kerakligi aytib o'tildi.

Keyingi topshiriq shaklini konturidan tashqariga chiqmasdan, to'g'ri chiziqlar bilan shtrixlash topshirig'i berildi va ushbu mashqda har xil turdagi gorizontol, vertikal, diagonal, to'lqinli chiziqlardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida olingan barcha natijalar qayd etildi.

Har bir bosqichdagi topshiriqlarni bajarishda turli xatolar aniqlandi (1 jadval).

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda qo'l motorikasini tekshirish natijalari

1 - jadval

№	Topshiriq nomi	Natija	Qiyinchiliklar
1.	"Musht-qovurg'a"	7 nafar bola mustaqil ravishda, 3ta bola bir necha marta takroriy bajarishdan so'ng va o'qituvchining yordami bilan bajarishdi.	Mashqni bajarishda bola bir harakatdan ikkinchisiga oxista o'ta olmaydi; harakatlar bog'lanmagan, differentsiallashmagan.
2.	Barmoqlar bilan "qadam qo'yish"	5 nafar bola mustaqil, 4 nafari o'qituvchi yordami bilan, 1ta bola katta qiyinchiliklar bilan topshiriqni bajarishdi.	Namunada ko'rsatilganidek barmoqlarning hammasi ham harakatlarga kiritilmaganini aniqlandi.
3.	"Barmoqlarni bukish"	3 nafar bola mustaqil ravishda, 4 nafari o'qituvchi yordamida, 3 nafari o'qituvchi yordamida topshiriqni bir necha marotaba takroriy bajargandan so'ng uddalay olishdi.	Bolalarning boshqa analizatorlar yordamiga murojaat qilmasdan turib qo'l harakatlarini farqlashida qiyinchiliklar kuzatildi. Ba'zi hollarda harakatni kattalarga ko'rsatish bilan ikkinchi sinov talab qilinadi.
4.	"Chimdish-kaftni ochish"	7 nafar bola mustaqil , 3 bola topshiriqni	Harakat fazalarini o'zgartirishda qiyinchiliklar kuzatildi.

		tadqiqotchi yordamida bajarishdi.	Barmoqlarni birga yig'ib chimdosh bolalar uchun qiyin bo'ldi.
5.	Musht-kaft-qovurg'a	7 nafar bola mustaqil , 3 bola topshiriqni tadqiqotchi yordamida bajarishdi.	Harakatlar fazalarini o'zgartirish va barmoqlarni chimchilashda guruhlashda qiyinchiliklar paydo bo'ldi.
6.	Namuna bo'yicha rasm chizish	10 nafar boladan 5 tasi uyni chizish topshirig'ini qoniqarli tarzda amalga oshirishdi, ikkitasi tadqiqotchining yordami bilan bajardi, uchta bola topshiriqni bajara olmadi	Qalamni qo'lda ushlay olmaslik, na'muna va rasm o'rtasidagi qo'pol farqlar, bir elementni boshqasiga almashtirish, ayrim elementlarning yo'qligi, ular ulanishi kerak bo'lgan chiziqlar orasidagi uzilishlar kabi xatolar kuzatildi.
7.	Nuqtalar bo'yicha rasm chizish	5 nafar bola topshiriqni muvaffaqiyatli bajardi, 2 nafari tadqiqotchi yordamida, 3 nafar bola topshiriqni bajara olmadilar.	Qo'lni uzib chizish, nuqtalarni qanday ketma-ketlikda ulash kerakligini tushunmaslik va chiziqni to'g'ri chiza olmaslik kabi xatolar aniqlandi
8.	Shtrixlash	4 nafar bola topshiriqni muvaffaqiyatli bajardi, qolgan 6 nafari tadqiqotchi yordami bilan topshiriqni amalga oshirdi	Chiziqlarni qanday joylashtirishni tushunmaslik, konturdan chiqib ketish, oddiy bo'yash kabi xatolar aniqlandi.

Barmoq mashqlari bosqichida bola bir harakatdan ikkinchisiga oxista o'tolmasligi; harakatlar bog'lanmagan. Bu kamchiliklar 10 nafar bolaning 3 tasida kuzatildi.

“Qadam qo'yish” topshirig'ini bajarayotganda, namunada ko'rsatilgan barcha barmoqlar harakatlarga kiritilmaganligini ta'kidladik. Ba'zi bolalar bu harakat takroriy

bajarilganida vaqti-vaqti bilan nomsiz va o'rta barmoqlari bilan yoki o'rta va ko'rsatkich barmog'i bilan qadam qo'yishadi. Bola bir vaqtning o'zida barmoqlarning harakatlarini farq qilmay topshiriqni barcha barmoqlar bilan bajarish kabi kamchiliklar kuzatildi.

Barmoqlarni ketma-ket bukish topshirig'ida ba'zi bolalar tashqi yordamga murojaat qilmasdan qo'l harakatlarini amalga oshirishda qiynaladilar. Ba'zi hollarda tadqiqotchi harakatni takroriy ko'rsatishi talab qilindi va harakat kuchaytirilgan vizual nazorat bilan amalga oshirildi, zo'riqish tananing boshqa qismlariga tarqaladi. Ko'pgina bolalar, takroriy namoyishdan so'ng, barmoqlarini o'zlari bukishga muvaffaq bo'lishdi, lekin ba'zi hollarda bolalarning o'zlari harakatni umuman bajara olmadilar.

4. "Chimdish-kaftni ochish" topshirig'ini bajarish jarayonida harakatlar fazalarini o'zgartirish va barmoqlarni chimdimlashda qiyinchiliklar paydo bo'ldi. Masalan, o'g'il bola (4 yosh) namunadagi holatni avval musht-musht, musht-kaft holatlarini qilib o'tgandan so'ng to'g'ri amalga oshirdi, shundan keyingina eksperimentatorga qarab, ochiq kaftni bosh va ko'rsatkich barmog'i bilan urdi.

5. Shu kabi qiyinchiliklar musht-kaft-qovurg'a harakatini bajarishda paydo bo'ldi.

Grafik mashqlar bosqichida 10 nafar boladan 5 tasi uyni chizish topshirig'ini qoniqarli tarzda amalga oshirishdi, ikkitasi tadqiqotchining yordami bilan bajardi, uchta bola uchun bu vazifa juda katta qiyinchiliklarga olib keldi: ular qalamni to'g'ri ushlay olmadilar, o'zlari chizgan rasm va namunani o'zaro taqqoslashda qiyinchiliklar yuzaga keldi. . Bir elementni boshqasiga almashtirish, ayrim elementlarning yo'qligi, ular ulanishi kerak bo'lgan chiziqlar orasidagi uzilishlar kabi xatolar kuzatildi.

Nuqtalar bo'yicha rasm chizish topshirig'ida bolalar ko'pincha qo'lni varoqdan uzish, nuqtalarni qanday ketma-ketlikda ulash kerakligini tushunmaslik va chiziqni to'g'ri chiza olmaslik kabi xatolarga yo'l qo'yishdi. Ammo, shunga qaramay, 5 nafar bola topshiriqni muvaffaqiyatli bajardi, qolganlari buni tadqiqotchi yordamida bajarishdi, 3 bolani qog'ozga qo'l bilan olib borish kerak edi, chunki ular buni mustaqil ravishda bajara olmadilar.

Shtrixlash ham bolalar uchun katta qiyinchiliklar tug'dirdi: ular chiziqlarni qanday tartibda joylashtirishni tushunishmadi, shunchaki "bo'yashga" harakat qilishdi. Bundan tashqari, ular ko'pincha chizilgan konturdan chiqib ketishdi. Topshiriq bir necha marta takrorlangandan so'ng, 4 nafar bola topshiriqni muvaffaqiyatli bajardi, qolganlari tadqiqotchi yordami bilan topshiriqni amalga oshirdi.

Natijada ruhiy rivojlanishi sustdlashgan maktabgacha yoshdagi bolalarning mayda qo'l motorikasini rivojlanishini quyidagi kamchiliklar aniqlandi:

1. Ular bir harakatdan ikkinchisiga o'tishda qiyinchiliklar: oldingi harakatlarni takroriy bajarish kuzatiladi.

2. Harakatning fazoviy yo'nalishini noto'g'ri bajarishadi.
3. Bolalar bir vaqtning o'zida ikkala qo'lning holatini o'zgartira olmaydi, ikkala qo'lning harakatlari uyg'unlashmagan.
5. Bir qo'l orqada qoladi
6. Chapga e'tibor bermasdan, faqat o'ng qo'l bilan harakatlarni takrorlaydi.
7. Fazalarni almashtirish va bir qo'ldan ikkinchisiga o'tish bilan bog'liq qiyinchiliklar. Barmoqlar harakatlari differentsiallashtirmagan.

Ruhiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda motor sohaning rivojlanishida harakatlarni ixtiyoriy tartibga solishning buzilishi, majburiy harakatlarni muvofiqlashtirish va aniqligi yetarli emasligi, bir harakatdan ikkinchisiga o'tuvchanliq va avtomatlashtirishda qiyinchiliklar kuzatiladi. Ushbu toifadagi bolalarda kaftlar va barmoqlarning motorli ko'nikmalarining shakllanishida qiyinchilar yuzaga keladi. Ruhiiy rivojlanishi sustlashgan bolalarda motor sohasining rivojlanishidagi kamchiliklar o'quv faoliyatida ma'lum qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi, ayniqsa yozish, chizish va qo'l mehnati ko'nikmalarini egallashga salbiy ta'sir qiladi. Shu sababli ushbu kamchiliklarni bartaraf etish bo'yicha samarali korreksion va rivojlantiruvchi innovatsion usullarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Борякова Н.Ю., Касицына М.А. Психолого-педагогическое обследование детей с задержкой психического развития в условиях специального детского сада // Журнал «Коррекционная педагогика», 2003 - №2
2. Гончарова Е. Парадоксы отклоняющегося развития // Дошкольное воспитание, 2006. - №2.
3. Специальная дошкольная педагогика / под ред. Стребелевой. – М., 2001.